

Boekbespreking: Het goede leven

Herman van Brenk

Received 26 April 2023 | Accepted 14 May 2023 | Published 6 July 2023

In dit artikel bespreek ik het boek *Het goede leven* (2020, oorspronkelijk verschenen in 1996) van Fernando Savater, met als ondertitel ‘Ethiek voor mensen van morgen’. Savater is hoogleraar filosofie aan de Universiteit van Madrid en schrijft over verschillende filosofische en opvoedkundige thema’s. Het boek is een monoloog van de schrijver aan zijn zoon, met als doel een discussie op gang te brengen over het goede leven. Het is vooral geschreven voor jongeren om hen te helpen bij de ontwikkeling tot vrijdenkende burgers. Ook accountants kunnen iets leren van dit boek. Welke keuzes maak je tijdens het controleren van de jaarrekening? Hoeveel vrijheid heb je als accountant? Kies je het goede of het slechte? In deze boekbespreking geef ik eerst een korte impressie van het boek, daarna een reflectie op het boek en tot slot mijn opinie.

Impressie van het boek

Hoe kunnen we zo goed mogelijk leven? Dat is de centrale vraag die Savater in het boek met zijn zoon bespreekt. Althans, de auteur stelt vragen, geeft adviezen en beschrijft wat het goede leven betekent. Antwoorden of reacties van zijn zoon bevat het boek niet. Met de nodige relativisering en zelfspot schrijft de auteur dat het geen handboek ethiek is en dat zijn zoon het boek niet al te serieus moet nemen. Hij noemt drie redenen waarom zijn zoon zelf op zoek moet gaan naar het goede leven: het onvermogen van zijn leermeester, het leven is een kunst in plaats van een exacte wetenschap en het goede leven is maatwerk en wordt niet aan de lopende band geproduceerd. In deze zoektocht is het volgens de auteur belangrijk om vertrouwen te hebben en keuzes te maken die mogelijkheden openen in plaats van sluiten.

De auteur begint het boek met een korte waarschuwing voor opvoeders dat het nadenken over ethiek een essentieel onderdeel is van een goede opvoeding. Niet om discussies te beslechten of moraliserende antwoorden te geven op praktische vragen, maar om discussies op gang te brengen en gedachten te vormen over de betekenis van menselijke vrijheid. Vervolgens schrijft de auteur

een woord vooraf waarin hij zijn zoon op basis van twee dromen uitlegt wat het doel is van dit boek. Daarna volgen negen hoofdstukken met verschillende thema’s: waar ethiek over gaat, beweegredenen om iets wel of niet te doen, de kunst om te doen wat je zelf wilt, de mogelijkheid om jezelf een goed leven te bezorgen, een oproep om waakzaam te zijn, het belang van verantwoordelijkheid voor je eigen vrijheid, de noodzaak om jezelf in anderen te verplaatsen, de vreugde van het goede leven en de mogelijkheid om te kiezen voor het goede leven. Tot slot besluit de auteur het boek met enkele raadgevingen.

Reflectie op het boek

In mijn leesgroep met accountancystudenten hebben we nagedacht over de betekenis van enkele passages uit het boek voor onszelf, voor ons beroep en voor onze maatschappij. Hierna citeer ik deze passages en geef ik enkele overpeinzingen die uitnodigen tot nadere reflectie.

“In de kunst des levens is de mens zowel de kunstenaar als het object van zijn kunst. Hij is beeldhouwer en marmer, geneesheer en patiënt tegelijk.” (Citaat van Erich Fromm; Hoofdstuk 2: Bevelen, gewoontes en grillen)

Het goede leven is een vrij leven. Accountants zijn net als artsen, advocaten en architecten vrije beroepsbeoefenaars, maar hoe vrij zijn ze eigenlijk in de uitoefening van hun beroep? Vrijheid is een belangrijk thema in het boek van Savater. Vrijheid is volgens hem ‘ja’ of ‘nee’ kunnen zeggen, zelf kunnen kiezen hoe we reageren op datgene wat ons overkomt. Deze vrijheid geeft je een verantwoordelijkheid om na te denken over de keuzes die je maakt. Daarmee ben je vrij en gebonden tegelijk. Levenskunst is dan een manier van kijken vanuit jezelf en naar jezelf. Ook accountants zijn beeldhouwer en marmer, geneesheer en patiënt tegelijk. Accountants hebben een zekere vrijheid om klanten wel of niet te accepteren, werkzaamheden wel of niet uit te voeren, bevindingen wel of niet te rapporteren. Tegelijkertijd worden accountants gevormd

door zakelijke overwegingen, gedrags- en beroepsregels en maatschappelijke verwachtingen. De kunst van het leven is om in vrijheid na te denken over je grenzen.

“Onze zorg moet niet zijn lang te leven, maar intens genoeg te leven. Want om lang te leven heb je een gunstig lot nodig, om volledig te leven alleen je eigen geest. Het leven is lang als het volledig is: en het wordt volledig wanneer de geest zichzelf datgene wat goed is in hem toe-eigent en zichzelf in zijn macht krijgt.” (Citaat van Seneca; Hoofdstuk 2: Bevelen, gewoontes en grillen)

Het goede leven is een volledig leven. Volledigheid is een belangrijk begrip voor accountants, maar wat is precies een volledig leven? Volledig leven betekent nadenken over de keuzes die je maakt, grenzen aangeven en zelf de regie nemen om intens genoeg te leven. Intens genoeg leven is jezelf uitdagen zonder jezelf uit te putten. Het is weten wat je grenzen zijn om te kunnen concluderen dat het volledig is. Volledig is niet vol en leeg (ledig) tegelijk, maar betekent dat alle delen vol zijn net zoals tweeledig twee delen bevat. Om volledig te zijn is het belangrijk te weten tot hoever je kunt gaan. Dat betekent zelf verantwoordelijkheid nemen en antwoord geven op de vraag of je leven vol is met het goede.

“Ik herhaal een woord dat mij hier cruciaal lijkt: aandacht. Daarmee bedoel ik niet de spiedende blik van een uil maar de bereidheid om na te denken over wat je doet en om te pogen zo nauwkeurig mogelijk de zin aan te geven van dat goede leven dat we willen leven.” (Hoofdstuk 5: Word toch wakker!)

Het goede leven is een aandachtig leven. Je hebt aandacht voor het leven. Je laat het niet gebeuren. Je denkt na over wat je doet en waarom je dat doet. Dit nadenken over het leven schiet er snel bij in, ook bij accountants. Je hebt geen tijd om stil te staan als de controle is afgerond. Wat ging goed? Wat kan beter? Reflectie op deze vragen is belangrijk om te voorkomen dat je volgend jaar precies hetzelfde overkomt. Bewust met het hele team stilstaan, vragen stellen en antwoorden zoeken kan helpen om een leercultuur in de accountancy te stimuleren waarin alle teamleden zich kwetsbaar durven op te stellen en leerpunten formuleren voor de controle van volgende week en volgend jaar. Al is het maar om te voorkomen dat je gedachteloos in de doodlopende weg van SALY – *same as last year* – terechtkomt.

“Het grootste voordeel dat onze medemensen ons kunnen opleveren is immers niet het bezit van meer dingen – of de macht over zo veel mogelijk mensen die we behandelen als dingen, als instrumenten – maar uit hun betrokkenheid en de genegenheid van onze medemensen als vrije wezens. Dat wil zeggen, het voordeel dat onze medemensen ons opleveren, is de vergroting en verrijking van ons eigen mens-zijn.” (Hoofdstuk 7: Verplaats je eens in een ander)

Het goede leven is een betrokken leven. Je bent betrokken op het leven van je medemens. Je hebt meer aandacht voor mensen dan voor dingen. Misschien is het zien van je medemens wel het belangrijkste doel van het leven. Zonder de ander hebben de dingen immers geen betekenis. Wat betekent dit voor accountants? Een jaarrekening is een ding dat moet worden gecontroleerd. Je kunt jezelf verliezen in cijfers, regels en procedures waardoor de mens naar de achtergrond verdwijnt. Grote kans dat anderen jou dan ook als ‘ding’ gaan behandelen. De balans tussen mens zijn en dingen controleren is niet altijd eenvoudig, zeker niet als je geacht wordt onafhankelijk en objectief te zijn. Oefen daarom met kleine dingen, zoals het sturen van een handgeschreven kaart naar je klant waarvan een familielid is overleden.

Naast deze vier passages zijn er meer observaties om verder over na te denken:

- Je verliest je vrijheid als je bij anderen te rade gaat, dus vraag aan jezelf – en niet aan anderen – wat je moet doen met je leven. Een wat merkwaardig advies, want het inzicht van anderen kan juist helpen om het leven beter te begrijpen. Wat betekent dit advies voor vaktechnische consultaties door accountants? Verlies je als accountant je vrijheid als je bureau vaktechniek consulteert?
- Je verandert door de keuzes die je maakt en de beslissingen die je neemt. Denk aan de beeldhouwer en het marmer. Hoe worden accountants gevormd door de keuzes die zij maken? Word je een betere accountant bij elk besluit om het goede te doen?
- Vrijheid is dat het goede er altijd zal zijn ondanks alle slechtheid en dat het slechte altijd bereikbaar zal blijven ondanks alle goedheid. Je kunt kiezen voor het goede of het slechte. Een accountancysector zonder schandalen is daarom een utopie.

Opinie over het boek

Het boek *Het goede leven* is een vlot geschreven gids over levenskunst. De auteur gebruikt aansprekende voorbeelden en stelt scherpe vragen die je aan het denken zetten over je eigen leven en het leven van je kinderen, klanten of studenten. De belangrijkste boodschap van het boek is misschien wel dat je bewust en vrij nadenkt over de keuzes die je maakt. Deze les is belangrijk voor de wereld van (jonge) accountants, die wordt gedomineerd door wensen van de klant, eisen van het kantoor en verwachtingen van de maatschappij. De auteur sluit elk hoofdstuk af met enkele passages van meer en minder bekende filosofen die uitnodigen om meer te lezen over het goede leven.

De stijl van het boek zal niet iedereen aanspreken. De auteur richt zich specifiek tot zijn zoon en gebruikt soms vrij platte uitdrukkingen. Hierdoor mist het boek wat diepgang in de uitwerking van belangrijke ethische

vraagstukken over het goede leven. Bovendien ontbreken een duidelijke focus en rode draad in de verschillende hoofdstukken. De afsluitende passages per hoofdstuk zijn weliswaar interessant, maar staan soms wat op zichzelf waardoor de context ontbreekt. Ondanks het feit dat

dit boek misschien niet zo snel op de leeslijst van de gemiddelde accountant zal staan, raad ik met name jonge accountants aan om het toch te lezen. Al is het maar om na te denken over je verantwoordelijkheid om een goede accountant te zijn.

■ **Dr. Herman van Brenk RA** – is universitair hoofddocent accountancy aan Nyenrode Business Universiteit.

Literatuur

- Savater F (2020) Het goede leven. Utrecht: Bijleveld.